

'A Tori'

HET VERHAAL

HANDLEIDING
KETI KOTI TAFEL

'A Tori'

HET VERHAAL

HANDLEIDING
KETI KOTI TAFEL

Keti Koti Tafel logo

Het logo van de Keti Koti Tafel is geïnspireerd op het traditionele *Sankofa-symbool*. Dit vindt zijn oorsprong in West-Afrika, de regio waar veel mensen tot slaaf werden gemaakt en waar vandaan zij werden vervoerd naar de Amerika's. In het Akan – een taal uit die regio die ook in Suriname zijn sporen heeft nagelaten – betekent san-ko-fa: “Ga terug en neem”, bijvoorbeeld in de zin van “Ga terug naar de bron, neem en leer daarvan.” De vogel die zijn hoofd naar achteren keert en dan een ei van zijn rug opneemt symboliseert ook dat de toekomstige generatie kan leren van het opnieuw onder ogen zien en reflecteren op het verleden.

Dit symbool wordt door veel instellingen in de Afrikaanse diaspora gebruikt, om zo aan te moedigen dat men reflecteert op het verleden als bijdrage aan de ontwikkeling van een gedeelde toekomst. Aangezien de Keti Koti Tafel deelnemers uitnodigt om middels dialogen gezamenlijk te reflecteren op onze gedeelde (slavernij-)geschiedenis hebben wij ervoor gekozen om twee verschillende vogels met elkaar te verbinden. Zo vormen zij een gastvrije tafel, terwijl hun vleugels zowel verwijzen naar hun open en gesloten ketens als naar hun vrijheid. De eieren die de vogels oppikken zijn zowel van henzelf als van elkaar. Hopelijk wordt het doel van de dialoog bereikt om, door gedeelde reflectie op het verleden en door meer begrip van onszelf en van elkaar, samen te bouwen aan een betere toekomst voor onszelf en toekomstige generaties.

INHOUD

- 7 **VOORWOORD**
- 11 **INLEIDING** Opzet van de Keti Koti Tafel handleiding
- 13 **BENODIGDHEDEN** Ingrediënten voor de maaltijd
- 17 **GELEIDE DIALOOG** Structuur van de Keti Koti Tafel dialoog
- 20 Structuurschema van de Keti Koti Tafel dialoog
- 21 **DIALOOGVRAGEN**
- 25 **HANDLEIDING**
 - ONTVANGST
 - Symbolische handeling 1 Vooroudergebeden
- 27 Mogelijke nieuwe handeling De Boom van Vergetelheid
- 31 Symbolische handeling 2 Dekken voor de onverwachte gast
- 32 Symbolische handeling 3 Kwasi Bitá en Treurlied
- 33 Symbolische handeling 4 Wegwrijven van de pijn met kokosolie
- 34 Symbolische handeling 5 Doorgeven van het Verhaal
- 35 Mogelijke nieuwe handeling Zout water, tranen en de oceaan
- 36 Symbolische handeling 6 Vragen en antwoorden
 - De geschiedenis van de slavernij
- 39 Tot slaaf gemaakten vechten voor hun vrijheid en rechten
- 40 Symbolische handeling 7 Vrijuit spreken en luisteren naar elkaar
- 43 Symbolische handeling 8 Suikerriet en vrijheidsliederen
- 46 De helende kracht van het zingen
- 47 Symbolische handeling 9 Vrijheidsknallen en lofliederen
- 48 Eenentwintig Kanonschoten
- 49 AFSLUITING
- 50 **COLOFON**

VOORWOORD

Pindasoep met matze-ballen: dat is de culinaire metafoer van onze relatie waarin de Surinaamse en Joodse tradities met elkaar verbonden raakten. Surinaamse pindasoep die vanwege de matzeballen geschikt is voor de Seder-avond, wanneer Joden over de hele wereld de bevrijding van hun voorouders uit de slavernij in Egypte vieren, toen zij geen tijd hadden om het brood te laten rijzen en dus matzes moesten eten.

Zeventien jaar geleden zaten wij voor het eerst samen aan zo'n Sederavond en herdachten de gebeurtenissen van enkele duizenden jaren geleden met behulp van een serie rituele handelingen, teksten, liederen, met een maaltijd en met gesprekken over vrijheid, identiteit en cultuur. Voor Machiel was en is de Sederavond een terugkerende traditie die gevierd wordt met zijn familie maar voor Mercedes was dat toen in verschillende opzichten een eerste kennismaking met een doorleefde manier van herinneren, herdenken en vieren. Een kennismaking die haar ervan overtuigde dat iets dergelijks ook van belang zou zijn voor het herinneren, herdenken en vieren van de Nederlandse slavernijgeschiedenis en de hedendaagse gevolgen daarvan voor zwarte en witte nabestaanden.

Voor Mercedes is deze geschiedenis ook van belang. Haar beide ouders zijn Surinaamse Nederlanders en haar moeders oma werd nog in slavernij geboren. Gaandeweg kreeg zij meer behoefte om rond 1 Juli stil te staan bij dat verleden. Hoewel de verhalen over die periode over het algemeen zo pijnlijk waren dat ze niet doorgegeven zijn, was zij zich zeer bewust van deze al te nabije geschiedenis. Aangezien Mercedes zich ook steeds meer bewust werd van het feit dat die geschiedenis nog steeds zijn sporen nalaat

in de levens van de – zwarte en witte - nabestaanden en gemeenschappen en in onze samenleving als geheel, zocht zij ook naar een manier om hierbij stil te staan. Toen zij geraakt was door de ervaring van de Sedertafel, waarbij reflecties en dialogen over vrijheid en onvrijheid centraal staan tijdens een avond met rituelen, zang en een gedeelde maaltijd, stimuleerde Machiel haar om een eigen herdenkingstafel te ontwikkelen - zoals ook velen hun eigen versies van de Sedertafel ontwikkeld hebben, aangepast aan lokale contexten en geschiedenissen.

Keti Koti: de ketens zijn verbroken, de slavernij is voorbij.

Laat in vergelijking met andere landen, namelijk op 1 Juli 1863, werd de slavernij door koning Willem III officieel afgeschaft en sindsdien is dit in Suriname een nationale feestdag. Toen in Juli 1863 de slavernij werd afgeschaft, hernamen vele tot slaaf gemaakte Afrikanen onmiddellijk hun vrijheid. Aangezien de Nederlandse overheid hen echter nog tien jaar lang, tot 1873, dwong om verder te werken voor hun voormalige eigenaren onder 'Staatstoezicht', wordt door sommigen dat jaar pas beschouwd als het einde van de slavernij.

Bij onze gesprekken over de ontwikkeling van een dergelijke herdenkingstafel maakte Mercedes al snel duidelijk dat de Keti Koti Tafel in twee belangrijk opzichten anders zou moeten zijn dan de Sedertafel. Ten eerste zou de Keti Koti Tafel nazaten van zowel zwarte als witte betrokkenen met elkaar in gesprek moeten brengen, terwijl de Sedertafel meestal in een meer besloten, Joodse kring gevierd wordt. Ten tweede zou de focus van de Keti Koti Tafel moeten liggen op de uitwisseling van persoonlijke ervaringen en emoties van individuen met betrekking tot de beladen erfenis van het verleden en onze verworven vrijheid. Daartoe bleken nieuwe rituelen nodig om de benodigde veilige en vertrouwde context te creëren.

Deze gesprekken hebben uiteindelijk geleid tot de in deze handleiding besproken Keti Koti Tafel. Naast de Sederavond, vormden daarbij ook het Ramadanfestival waarmee de Nederlandse moslims hun vastenperiode afsluiten, het Kwanzaa-feest waarmee Afro-Amerikanen hun 'family, community & culture' vieren, en de dialoogtafels die gehouden zijn na de moord op Theo van Gogh in 2004, inspiratiebronnen. Niet veel later leerden wij bovendien dat het deelnemen aan een maaltijd omgeven met rituelen ook in de Afro-Surinaamse cultuur een oude en belangrijke traditie vormt: de Kra Tafra. Deze Tafel wordt uitgevoerd om de 'kra', de ziel, gunstig te stemmen en die sterker te maken. De Keti Koti Tafel past dus ook in de Afro-Surinaamse traditie.

Tijdens de Keti Koti Tafel wordt de vrijheid gevierd maar ook de strijd tegen de slavernij herdacht. Immers, de door Nederland tot slaaf gemaakten in Suriname en de Nederlandse Antillen hebben zich van meet af aan actief verzet. Zo zijn sommigen het oerwoud in gevlucht waar ze eigen gemeenschappen hebben opgezet om zo in vrijheid te leven. Vanuit deze bases voerden ze bovendien guerrilla-aanvallen uit om het systeem van slavernij te ondermijnen.

Tot vandaag leven er nakomelingen van deze bevrijde tot slaaf gemaakten, de Marrons, in dorpen in het Surinaamse binnenland. Naast deze strijd en de vrijheid staan bij de Ketí Kotí Tafel ook vragen over identiteit en betekenis centraal. Immers, omdat bij het opleggen van de slavernij ook de identiteit en menselijkheid werd afgenomen van de tot slaaf gemaakten, betekende de herwonnen vrijheid voor hen dat zij zich op een nieuwe manier dienden te verhouden tot hun identiteit, tot de betekenis van hun verleden, etc.

De laatste jaren is er in Nederland en elders steeds meer aandacht voor de slavernij-geschiedenis en wordt de afschaffing van de slavernij in steeds meer plaatsen herdacht en gevierd, door steeds meer witte en zwarte Nederlanders. In het afgelopen decennium hebben wij in samenwerking met bijna honderd musea, gemeentes, bibliotheken, onderwijsinstellingen en andere organisaties in Nederland, Duitsland en de Verenigde Staten Ketí Kotí Tafels georganiseerd waaraan meer dan 13.000 mensen hebben deelgenomen. Die samenwerkingen en ervaringen hebben veel ideeën en inzichten opgeleverd waarmee wij de Ketí Kotí Tafel hebben verrijkt en aangepast. Bovendien hebben zij ons ertoe aangezet om de Ketí Kotí Tafel ook in te zetten ten behoeve van dialogen die niet direct over de erfenis van het slavernij-verleden gaan maar over andere gevoelige onderwerpen gaan – waarbij vooroordelen en discriminatie vaak een rol spelen. Wij hebben namelijk gemerkt dat deze geritualiseerde en gefaciliteerde dialoog een veilige en persoonlijke omgeving creëert die ook in andere contexten waardevol is en de uitwisseling van persoonlijke ervaringen en inzichten tussen mensen vergemakkelijkt. Wij hopen dan ook dat deze Ketí Kotí Tafel velen zullen inspireren en motiveren om met elkaar te reflecteren op ons gedeelde verleden, onze identiteit en onze vrijheid en zo ons onderlinge begrip te vergroten.

Mercedes Zandwijken & Machiel Keestra
Amsterdam, November 2019

INLEIDING

Opzet van de Ketí Kotí Tafel handleiding

De volgende hoofdstukken beschrijven de vorm die de Ketí Kotí Tafel in de loop der jaren heeft gekregen. Zoals altijd het geval is met dergelijke rituelen en misschien vooral met die van ‘invented traditions’, zal de Ketí Kotí Tafel verder worden ontwikkeld en aangepast aan de specifieke – lokale, historische en sociale - context waarin deze wordt uitgevoerd. Elke groep mensen die een Ketí Kotí Tafel organiseert en eraan deelneemt nodigen wij dan ook uit om eigen accenten te plaatsen of om nieuwe aspecten toe te voegen of anderszins het geheel aan te passen. Het kan daarbij onder andere gaan om de symbolen en rituelen, over de gezongen liederen, over de maaltijd en niet in het minst over de dialoogvragen die de Ketí Kotí Tafel verbinden met de context. In deze nieuwe editie geven wij zelf enkele suggesties en toelichtingen, die voortgekomen zijn uit de vele gesprekken rondom de Ketí Kotí Tafels van het afgelopen decennium.

Doel van de Ketí Kotí Tafel

Een Ketí Kotí Tafel is een bijeenkomst waarin we samen stilstaan bij ons gedeelde slavernij-verleden en de gevolgen daarvan voor het heden, binnen de context van een reeks symbolische handelingen voor, tijdens en na een maaltijd. Dit alles is bedoeld om het bewustzijn van onze gevoelens, ervaringen en handelingen met betrekking tot deze geschiedenis en haar gevolgen te vergroten. Belangrijk is dat dit verleden niet alleen betrekking heeft op de afstammelingen van voormalige tot slaaf gemaakten, maar ook op de afstammelingen van degenen die (direct of indirect!) hebben geprofiteerd van de slavernij. Omdat de slavernij gedurende 3 tot 4 eeuwen een belangrijk deel uitmaakte van de geschiedenis van

vele delen van de wereld, waaronder Europa, Afrika en Amerika, zijn de materiële en culturele gevolgen ervan nauwelijks te bevatten. De invloedrijke cultuurwetenschapper Edward Saïd introduceerde het begrip van een gemeenschappelijk 'cultureel archief' dat ook eeuwen later nog zijn sporen nalaat en de Nederlandse antropologe Gloria Wekker paste dit begrip toe op de Nederlandse post-koloniale situatie in haar veelbesproken boek 'Witte onschuld: paradoxen van kolonialisme en ras' (Amsterdam UP, 2018). Iedereen zou zich dus moeten afvragen hoe dit culturele archief, hoe deze geschiedenis en haar gevolgen nog steeds van betekenis zijn voor onze persoonlijke identiteit, onze opvattingen en handelingen.

Het hoofddoel van de Ketí Kotí-tafel en zijn rituelen is natuurlijk de herdenking van de slavernij en onderdrukking, de herdenking van de dappere strijd van onze voorouders tegen dit onmenselijke systeem en de viering van de herwonnen vrijheid. Zo kunnen we met elkaar hopelijk ook positieve betekenis ontleenen aan deze geschiedenis en ons laten inspireren om ons zelf actief in te zetten tegen slavernij en discriminatie en voor een vrije en inclusieve samenleving.

Deelnemers aan de Ketí Kotí Tafel

Ketí Kotí is een feest voor jong en oud, voor iedereen die op de een of andere manier geïnteresseerd is in ons gedeelde slavernij-verleden en zijn gevolgen. Vanzelfsprekend is de Ketí Kotí Tafel bedoeld om divers en inclusief te zijn en brengt mensen met verschillende achtergronden bij elkaar en in gesprek: bekenden en onbekenden, mensen uit verschillende generaties en culturen, mensen met verschillende kleuren. In zekere zin zijn jongeren echter de belangrijkste deelnemers aan de Ketí Kotí Tafel. Samen met hen onderzoeken we hoe we betekenis kunnen geven aan het verleden, aan onze huidige situatie en met name aan de toekomst. Daarmee bouwen we aan een volgende generatie die op een begripvolle en (zelf-)kritische wijze autonome keuzes kan maken.

BENODIGDHEDEN

De Ketí Kotí Tafel is gestructureerd door een reeks symbolische handelingen of rituelen en een geleide dialoog, allemaal gerangschikt rond een maaltijd. Hierdoor wordt een veilige en persoonlijke omgeving voor de deelnemers gecreëerd, waardoor de deelnemers hun gedachten en ervaringen kunnen delen over persoonlijke en gevoelige kwesties.

Zoals in de inleiding genoemd werd kennen vele culturen en religies zulke feesten die zich concentreren rond een maaltijd zoals de Joodse *Seder* en de Islamitische *Iftar-tafel*, het Afro-Amerikaanse *Kwanzaa-festival*, het *potlachfeest* van inheemse Amerikanen, enzovoort. Wanneer dergelijke festivals over de hele wereld worden gevierd, dan levert dat onvermijdelijk variaties op. Er zijn bijvoorbeeld letterlijk honderden verschillende Haggadah's (de handleiding die wordt gebruikt aan de Joodse Sedertafel) geschreven door de eeuwen heen, die elk zijn aangepast aan specifieke omgevingen, contexten en onderwerpen.

Hieronder noemen wij vooral benodigdheden die passen in de Afro-Nederlandse of Surinaamse context, maar dit betekent dus dat voor andere lokale, historische en sociale contexten gezocht kan worden naar passende alternatieven. Bij het vervangen van bepaalde handelingen, teksten of benodigdheden zou de algehele structuur min of meer gehandhaafd dienen te blijven, omdat de ervaring geleerd heeft dat die bijdraagt aan de gewenste veilige en persoonlijke omgeving. (Overigens willen wij graag geïnformeerd worden over dergelijke alternatieven, omdat we deze in latere versies zouden kunnen opnemen of online zouden kunnen delen.)

Ingrediënten voor de maaltijd

Passend bij de context bestaat de maaltijd zoveel mogelijk uit voedsel dat waarschijnlijk door voormalige tot slaaf gemaakten werd gegeten. Meestal is dit voedsel relatief eenvoudig, omdat de tot slaaf gemaakten vaak de restanten van hun eigenaars of andere goedkope ingrediënten aten. Dit voedsel zal uiteraard van plaats tot plaats verschillen. De Amerikaanse slavernijgeschiedenis is bijvoorbeeld tastbaar in het zogenaamde *‘Soul Food’* dat door vele zwarte Amerikanen rond Oudejaarsavond wordt gegeten en waarin Afrikaanse elementen met Caribische en zuidelijke ingrediënten worden gecombineerd. Binnen de Afro-Nederlandse of Surinaamse context bestaat de maaltijd uit:

Voorgerecht

Pindasoep – een soep die hoofdzakelijk bestaat uit gemalen pinda’s, zout vlees en ‘tom tom’ (balletjes van gekookte bakbananen). In een (deels) Joodse context hebben we de ‘tom tom’ wel vervangen door matze-ballen.

Hoofdgerecht

Heri heri – een Afrikaanse kleurrijke maar eenvoudige maaltijd van verschillende aardvruchten (knollen), (kook)banaan, groente en bakkeljauw

Dessert

Bojo – een Surinaamse cake gemaakt van geraspte cassave en kokos, rozijnen en suiker.

Dranken

Voor zowel jong als oud. In de Afro-Surinaamse traditie worden bij feestelijke gelegenheden altijd twee siropen aangeboden, namelijk *gembersiroop* of *-bier* (non-alcoholisch) en *orgeade* (siroop van amandelen).

Materialen voor de symbolische handelingen

Kwasi bita

Dit bittere hout is afkomstig van een heesterachtige en kininehoudende plant uit Suriname en wordt als geneesmiddel gebruikt.

Kokosolie

Hiermee kunnen de pijn en vlekken uit het verleden die velen heden ten dage nog voelen weggewreven worden. Kokospalmen groeien in Suriname en kokosolie wordt veel gebruikt in de keuken en voor de verzorging van lichaam en haar in de Afro-Nederlandse gemeenschap.

Suikerriet

De zoete smaak van vrijheid, die tegelijk herinnert aan dit bittere verleden: suikerriet was een van de belangrijkste gewassen en exportproducten van Suriname tijdens de Nederlandse slavernij.

21 knallen

Het geluid van de vrijheid: de afschaffing van de slavernij op 1 juli 1863 werd ingeluid met 21 kanonskogelschoten. Deze reeks wordt uitgevoerd met 21 kleurrijke ballonnen en spelden of bijvoorbeeld met trekbommetjes

Teksten voor de Ketí Kotí Tafel

Naast de maaltijd en symbolische handelingen gebruiken we ook teksten om gezamenlijk het slavenverleden op te roepen. Daartoe bevat deze handleiding voorbeelden van:

Een voorouder-gebed

In Afrika tot slaaf gemaakten brachten vele religieuze tradities mee naar Suriname die in het geheim werden uitgevoerd.

Informatieve teksten

Enkele teksten in deze handleiding geven enig inzicht in verschillende aspecten van slavernij en de slavernijgeschiedenis.

Liederen

Een welkomstlied, treurliederen en ook vrijheidsliederen die op een of andere manier in verband staan met de slavernij kunnen in koor of individueel (mee-)gezongen worden.

Liederen toevoegen

Deze handleiding biedt enkele voorbeelden maar er zijn natuurlijk veel andere betekenisvolle teksten en liedjes denkbaar zijn die kunnen worden toegevoegd. Zoals gezegd kan daarbij de lokale, historische of sociale context een bron van inspiratie bieden. In de VS hebben wij bijvoorbeeld teksten uit de burgerrechtenbeweging en freedom songs gebruikt. In 2013 werd de Ketí Kotí tafel aangepast tot een 'Mesa Tula' voor een herdenking van de Tula-opstand op Curaçao in 1795 waarbij liederen, verhalen en eten uit de Antillen werden gebruikt. De gastheer/vrouw van een Ketí Kotí Tafel kan zelfs deelnemers uitnodigen om een eigen tekst of lied naar de Ketí Kotí Tafel te nemen.

GELEIDE DIALOOG

Tijdens de Ketí Kotí Tafel delen we onze ervaringen en inzichten over persoonlijke en gevoelige onderwerpen met elkaar. Ook al vormen de slavernijgeschiedenis en haar gevolgen de aanleiding, het is uitdrukkelijk *niet* de bedoeling om het gesprek te voeren over cultuurhistorische en politieke onderwerpen, integendeel. Waar dergelijke onderwerpen al snel aanleiding geven tot verhitte en polariserende debatten is onze gefaciliteerde dialoog juist gericht op het met elkaar delen van een diversiteit aan *persoonlijke* ervaringen en inzichten.

Zo'n persoonlijke uitwisseling vormt een belangrijke stap naar het vergroten van onderlinge empathie en begrip en daarmee ook naar een meer inclusieve samenleving. Om dat te bereiken is het belangrijk om voorwaarden te creëren waardoor alle deelnemers zich veilig voelen om vrijuit te spreken. Aangezien de meeste deelnemers elkaar misschien niet kennen en niet gewend zijn aan zo'n gesprek, is het nuttig gebleken om een dergelijke dialoog op een zeer gestructureerde wijze te leiden. Er zijn verschillende dialoogmethoden beschikbaar en het kan nuttig zijn om een andere structuur toe te passen, afhankelijk van de context en de groeps-samenstelling. De dialoogstructuur die hieronder wordt geschetst is nogal gedetailleerd en vereist ongeveer 20 minuten voor een enkele dialoogronde. Daarbij garandeert deze geleide structuur dat alle deelnemers gelijkelijk kunnen bijdragen en dat er voldoende aandacht wordt besteed aan elke bijdrage. Bovendien versterkt deze structuur ons vermogen om aandachtig en geduldig naar elkaar te luisteren en om te begrijpen wat de ander zegt. Immers: dialoog is wellicht meer de kunst van het luisteren en begrijpen dan de kunst van het spreken!

Structuur van de Ketu Koti Tafel dialoog

- 1 Vormen van paren:** met de deelnemers worden gemengde dialoogkoppels gevormd, bij voorkeur bestaande uit twee personen met verschillende - gemengde – perspectieven, bijvoorbeeld vanwege een resp. zwarte en witte achtergrond. De twee dialoogpartners zitten tegenover elkaar en zullen om de beurt praten over een onderwerp of vraag die de dialoog-leider zal noemen, waarbij zij dit onderwerp in gedachten houden tijdens de dialoog.
- 2 Onderwerppresentatie:** de dialoogleider geeft het onderwerp aan dat besproken wordt en houdt de tijd bij. Het onderwerp en de dialoogvragen moeten zorgvuldig worden voorbereid, om onduidelijkheid voor de deelnemers te voorkomen maar vooral om ervoor te zorgen dat het onderwerp persoonlijk relevant is voor alle deelnemers. Voorbeeldvragen zijn elders in deze Ketu Koti Tafel-handleiding te vinden.
- 3 Stilte gedurende 1 minuut:** nadat het onderwerp door de dialoogleider is gepresenteerd, krijgen alle deelnemers 1 minuut stilte om na te denken over het onderwerp en hun reactie.
- 4 Eerste spreker gedurende 3 minuten:** wanneer de dialoog-leider een signaal geeft, krijgt de eerste persoon van het dialoog-paar 3 minuten om openlijk haar/zijn ervaringen en gedachten aan de andere persoon te vertellen. De luisteraar blijft stil, onderbreekt niet, stelt geen vragen en levert ook geen commentaar.
- 5 Stilte gedurende 1 minuut:** na de dialoogbijdrage van de eerste persoon is er opnieuw stilte. De luisteraar kan nadenken over wat hij/zij heeft gehoord en wat hem/haar daarin het meeste heeft geraakt, de spreker kan nog eens overwegen wat zij/hij heeft gezegd en –vooral ook- niet heeft gezegd.
- 6 Luisteraar spreekt gedurende 2 minuten:** na deze minuut stilte en na een signaal van de dialoogleider krijgt de persoon die heeft geluisterd nu 2 minuten de tijd om aan de eerste spreker

over te brengen wat hij/zij heeft gehoord en wat hem/haar daarin het meest heeft aangeraakt.

- 7 Tweede spreker gedurende 3 minuten:** wisseling van richting, nu zal de persoon die begon te luisteren zijn/haar reactie geven op het dialoogthema in 3 minuten, waarbij de eerste spreker stil en aandachtig blijft luisteren.
- 8 Stilte gedurende 1 minuut:** na de dialoogbijdrage van deze tweede spreker geeft de dialoogleider weer stilte aan.
- 9 Luisteraar spreekt gedurende 2 minuten:** de persoon die nu heeft geluisterd vertelt aan de spreker wat zij/hij heeft gehoord en wat haar/hem het meeste heeft aangeraakt.
- 10 Gedeelde reflectie gedurende 5 minuten:** het dialoogpaar krijgt nu 5 minuten de tijd om samen na te denken over de overeenkomsten en verschillen in hun reacties op het onderwerp. Daarbij moeten ze het doel van inclusieve dialoog in gedachten houden en werken aan een gedeelde les uit hun dialoog.
- 11 Plenaire bespreking:** het kan voor alle deelnemers waardevol zijn als de dialoogronde of zelfs de gehele dialoogsessie wordt afgesloten met een korte gezamenlijke bespreking ervan. De dialoogleider kan enkele deelnemers uitnodigen om te delen wat er anders was aan deze manier van delen of wat ze van hun gesprekspartners hebben geleerd, wat hen het meest getroffen heeft. In sommige gevallen kan de dialoogleider beslissen om een nieuw dialoogonderwerp te formuleren, geïnspireerd door wat hij/zij heeft gehoord tijdens deze plenaire discussie.
- 12 Afscheid - en eventueel verandering van dialoogparen:** nadat een dialoogronde is afgerond waarbij beide partners een beurt hebben gehad als spreker en als luisteraar, kunnen ze afscheid nemen. Indien mogelijk wisselen de dialoogkoppels nu voor een nieuwe ronde van geleide dialoog over een ander onderwerp of andere vraag die de dialoogleider noemt. Bijvoorbeeld door een van de rijen deelnemers een plaats te laten opschuiven.

Structuurschema van de Ketu Kotu Tafel dialoog

Vorbereiding

- 1 Vormen van paren
- 2 Onderwerppresentatie en dialoogvraag
- 3 Stilte - *gedurende 1 minuut*

Dialoog deel I

- 4 Eerste spreker - *gedurende 3 minuten*
- 5 Stilte - *gedurende 1 minuut*
- 6 Luisteraar spreekt - *gedurende 2 minuten*

Dialoog deel II

- 7 Tweede spreker - *gedurende 3 minuten*
- 8 Stilte - *gedurende 1 minuut*
- 9 Luisteraar spreekt - *gedurende 2 minuten*

Afronding dialoogronde

- 10 Gedeelde reflectie - *gedurende 5 minuten*
- 11 Plenaire bespreking
- 12 Afscheid - en eventueel verandering dialoogparen

Eventueel

Volgende dialoogronde

Herhaling vanaf stap 2 met volgende dialoogvraag

DIALOOGVRAGEN

De Ketu Kotu Tafel biedt een veilige en persoonlijke omgeving voor een dialoog over ervaringen, gevoelens en inzichten die de deelnemers persoonlijk hebben en die op een of andere manier samenhangen met ons gedeelde slavernijverleden en zijn gevolgen. Maar zoals eerder opgemerkt speelt de lokale context altijd een belangrijke rol bij de voorbereidingen en kan de tafel daar eventueel op worden aangepast.

Relevant kunnen daarbij bijvoorbeeld de samenstelling van de deelnemersgroep, de directe omgeving van de bijeenkomst, en het moment van het jaar zijn. Vanwege de aard van de dialoog zullen de vragen per keer door de dialoogleider vastgesteld moeten worden, vaak in overleg met eventuele samenwerkingspartners. Die vragen moeten helder en eenduidig zijn en aanleiding geven aan alle deelnemers om persoonlijke ervaringen en inzichten te delen met elkaar. Wij stellen vaak vragen die deelnemers uitnodigen om zich te buigen over hun verleden, huidige situatie en toekomst met betrekking tot een onderwerp. Op die manier kunnen drie verschillende vragen worden gesteld die thematisch met elkaar samenhangen.

Op de volgende twee pagina's geven we een aantal drietallen van thematisch samenhangende vragen die wij met succes gebruikt hebben tijdens eerdere Ketu Kotu Tafels.

Thema: Identiteit en onze gedeelde slavernijgeschiedenis

- 1 Op welke manieren draag jij persoonlijk nog steeds overblijfselen van de slavernijgeschiedenis met je mee?
- 2 Wanneer ben jij je voor het eerst bewust geworden van jouw huidskleur of culturele achtergrond, en wat betekende/betekent deze ontdekking voor jou?
- 3 Welke gevoelens of ideeën worden er bij jou opgeroepen als je met iemand spreekt over slavernij en bevrijding?

Thema: Emoties en familiegeschiedenissen

- 1 Deel met jouw dialoogpartner een familie-verhaal uit jouw eigen – verre - familiegeschiedenis dat je ooit gehoord hebt van een familielid zoals je oma of een oom en dat je altijd is bijgebleven omdat het je emotioneel geraakt heeft toen je het hoorde.
- 2 Deel een opmerking die jouw vader of moeder over jou gezegd heeft tijdens jouw kindertijd – misschien naar aanleiding van een bepaalde gebeurtenis – en die je altijd is bijgebleven.
- 3 Waarvoor heb jij je tijdens jouw leven hard gemaakt en gevochten?

Thema: Uitsluiting en burgermoed

- 1 Wie zou de onverwachte gast aan tafel zijn geweest in die tijd? En voor welke onverwachte gast of buitengesloten persoon/groep zou jij nu graag aan onze tafel een plaats willen dekken?
- 2 Heb jij weleens ervaren dat iemand anders voor jou opgekomen is toen je buitengesloten of gediscrimineerd werd? Wat deed dat toen met jou?
- 3 Ben jij weleens geconfronteerd met discriminerend of racistisch gedrag – jegens jouzelf of een ander – en heb je toen misschien niet de moed gehad om je daartegen uit te spreken? Wat voor emoties heeft dat opgeroepen?

Thema: Overeenkomsten en verschillen

- 1 Wat maakt jou anders, speciaal en misschien ook kwetsbaar? Heb je je daardoor ook weleens onvrij gevoeld om te zijn wie je bent?
- 2 Kun jij je een ervaring herinneren die jou heeft doen beseffen hoezeer mensen kunnen verschillen, en dat die verschillen een verrijking kunnen vormen? Of juist een ervaring waarbij je merkte dat zo'n verschil tot onbegrip en wrijving heeft geleid?
- 3 Ben jij weleens persoonlijk geraakt door de toon van het racisme-debat, en zo ja: waarom? Of zo nee: waarom niet? Hoe zou jij die toon willen veranderen?

Thema: Ons gesprek over deze gedeelde geschiedenis

- 1 Wat zijn de implicaties van deze gedeelde slavernijgeschiedenis voor mijn relatie tot jou en hoe uit zich dat?
- 2 Heb jij jezelf weleens betrappt op een vooroordeel dat zijn wortels heeft in deze geschiedenis en haar gevolgen? Wat voor gevoel en inzicht heeft dat toen bij jou opgeleverd - en wat voor gevoel of reactie bij de persoon die daarbij misschien betrokken was?
- 3 Welke betekenis heeft een gesprek zoals dit (- deze Ketji Koti Tafel dialoog) met een onbekende over zo'n gevoelig onderwerp voor jou? Welk inzicht dat je ontleent aan dit gesprek zou je willen doorgeven aan de volgende generatie – aan jouw kinderen, bijvoorbeeld?

HANDLEIDING

ONTVANGST

Als alle deelnemers hebben plaatsgenomen kan een welkomstlied - zoals hieronder - gezongen worden.

De gastheer en/of gastvrouw verwelkomt de deelnemers aan de Ketu Kotu Tafel en geeft in het kort de structuur van de bijeenkomst weer. De eerste symbolische handeling wordt dan aangekondigd, omdat deze de bijeenkomst als geheel opent.

Welkomstlied

**Wan odi-o wi de bari yu,
Wan odi-o wi de bari yu.
W'alamala na wakaman,
W'alamala kon mit'na wan.
Wan odi-o wi de bari yu.**

Warme groeten brengen wij u, gasten,
warme groeten, brengen wij u.

Wij allen zijn reizigers,
Wij allen, zoals we hier verzameld zijn.
Warme groeten brengen wij u.

Symbolische handeling 1

Vooroudergebed

Aan de Ketí Kotí Tafel staan we samen stil bij de slavernijgeschiedenis en haar gevolgen. Daarbij laten we ons inspireren door bestaande tradities. In deze kleine varianten van het traditionele Surinaamse 'koprobeki' - koperen bekken - bevinden zich de *kokosolie* en *Kwasi Bita* voor Symbolische handelingen 3 en 4. Aangezien in Afrikaanse culturen en de Afrikaanse diaspora de voorouders vaak een belangrijke rol spelen, vergeten wij hen hier niet. Voorouders worden geëerd en van hen wordt verwacht dat zij het nageslacht bewaken en begeleiden. Het was de tot slaaf gemaakten verboden om dit soort rituelen en gebeden uit te voeren (terwijl zij meestal niet tot een kerk werden toegelaten, ook omdat zij dan volwaardige rechten zouden kunnen opeisen).

We brengen een eerbetoon aan onze voorouders die geleden hebben onder de slavernij. Daarbij hebben velen zich verzet tegen dit onmenselijke systeem, of zelfs deelgenomen aan de actieve strijd ertegen. Zij allen hebben geholpen om de vrijheid te verkrijgen en kunnen ons vandaag nog inspireren in de strijd om onze vrijheid.

Volgens de Creoolse 'Winti'-cultuur kan dit worden gedaan in de vorm van een vooroudergebed in combinatie met een plengoffer, waarbij water op de vloer wordt gedruppeld. Dergelijke Winti-gebruiken waren destijds verboden. Desalniettemin werd ook deze traditie doorgegeven van generatie op generatie, waarbij tradities niet statisch zijn maar veranderen. Zo maakt nu een plengoffer of Tambiko-ritueel deel uit van het Kwanzaa-festival en van andere Afro-Amerikaanse herdenkingen van de Maafa (een Kiswahili-woord dat wordt gebruikt om te verwijzen naar de Grote Ramp van het transatlantische slavernijstelsel of wat anderen de 'Afrikaanse Holocaust' noemen).

De onderstaande gebeden zijn bedoeld als voorbeeld: ze zijn in Surinaams Sranang Tongo en worden meestal voorgedragen door één persoon. Het eerste Winti-gebed is gericht tot Wanaisa, Moeder Aarde, het tweede tot Anana, de Schepper.

Vooroudergebed 1

**Wanaisa yu mu were begi o
Mi gron Winti yu mu yere begi
Yu na mama, wi na pikin o,
Wanaisa, yu mu were begi.**

Moeder Aisa, hoor onze gebeden,
Mijn Moeder Aarde, hoor onze gebeden,
U bent de moeder, wij zijn de kinderen,
Moeder Aisa, hoor onze gebeden.

Anana, Keduaman Keduapon,

Mi teki fes' man wroko fu ala baka pikin fu srafu fu taki Yu tangi fu di Yu ben dyi wi Gransuma na krakti fu den ben kan feti fu puru den blaka buba na ini katibo tesi.

Fu di den Gran kabra fu wi granwan e tenapu tu dyi wi tide te dungru makti wani fromu wi, noso dangra wi na ala sey.

Grontapu fu tide lay nanga degedensi, bruya de na grontapu pe bari fu libisma tron dipi soktu.

So wi tenapu nanga wi ala dya tide ini na nen fu Anana Keduaman -Keduapon nanga ala den bakaman fu nengre kondre fu tranga wi YeYe fu kan teki hebi wortu nanga afrontu.

Fri wi Yeye fu tyari wi skin kon tap' na pasi fu fri wi fu fosten hebi, fu bribi no sa de wan skrekitori moro, so meki Kra nanga Dyodyo kan kruderi fu tyia wi na let' fasi fu wi sa si na baka fu na pasi pe wi blakabuba kan nyan prey makandra, bika na psa w'e psa ... Na so wi taki.

**Efu grontapu poti ston na wi pasi ... No frede
Anana Keduaman Keduapon e watyi den dundun
Efu libisma dyi wi por'nen ... No degedege
Anana Keduaman Keduapon e watyi den dundun
Te den denki den fruku wi ... No bada
Na soso fyofyo den e kweki
Dan d'o wani kari yu wis' man
Ma den frigiti
tak' Anana Keduaman Keduapon b' e watyi den.**

God de Schepper van Hemel en Aarde,

Ik spreek namens alle nakomelingen van de slaven om U te danken voor de kracht die U onze voorouders heeft gegeven om zich te ontworstelen aan de pijn van de slavernij.

En ik hoop dat onze vooroudergeesten ons heden kunnen beschermen tegen het kwaad dat ons vanuit de duisternis bedreigt en wantrouwen zaait tussen ons.

De wereld van vandaag kent veel problemen en de wanhoopskreet van de mens wordt een diepe zucht.

Wij staan hier allemaal vandaag in naam van de Allerhoogste God, onze schepper, met ondersteuning van alle krachten van onze Afrikaanse herkomst om onze ziel te versterken zodat wij alle aan-tijgingen kunnen weerstaan.

Geef ons de geestelijke vrijheid om de juiste weg te vinden zodat we ons kunnen bevrijden van vastgeroeste gewoonten, zodat het geloof geen afschrikwekkend iets meer zal zijn, zodat onze ziel en onze geest ons op de juiste weg zullen leiden om elkaar beter te begrijpen, van elkaar te genieten en met elkaar verder te gaan, want het leven is maar kort. Ik heb gezegd... Het zij zo.

Als de wereld het ons moeilijk maakt, wees niet bang;
Onze Allerhoogste houdt ze in de gaten.

Als de mensen kwaadspreken, wordt niet boos;
De Allerhoogste houdt ze in de gaten.

Als men denkt ons te kunnen vervloeken, trek het je niet aan,
Het zijn slechts vlooiën die ze voortbrengen,
ze zijn bezig hun eigen Ik te verzieken.

En dan zal jij verdacht worden van kwaaddoenerij
Maar ze zijn vergeten
dat de Allerhoogste hen in de gaten hield.

Mogelijke nieuwe Symbolische handeling:

De Boom van Vergetelheid en de ontmenselijking van de tot slaaf gemaakte

De tot slaaf gemaakte Afrikanen werden beroofd van hun menselijke waardigheid en autonomie. Dit gebeurde soms op een bijna ceremonieel wijze. In de plaats Ouida (in Benin), moesten zij bijvoorbeeld zeven of negen keer rond de 'Boom der Vergetelheid' lopen om stapsgewijs hun familie, naam en identiteit af te leggen en te vergeten. Slavernij en de 'Middenpassage' over de Atlantische oceaan hebben ertoe geleid dat de wortels van de tot slaaf gemaakten inclusief hun familiegeschiedenissen grotendeels verloren zijn gegaan.

De koning van Ouida had echter een 'Boom der Terugkeer' geplant en van degenen die daar omheen zouden lopen, zou hun ziel terugkeren na hun dood. Een symbolische handeling waarmee wij deze cyclus van vertrek en terugkeer in herinnering roepen kan zijn dat wij drie keer met elkaar rond de tafel te lopen terwijl wij ons verplaatsen in de tot slaaf gemaakten die eeuwen geleden dit deden terwijl zij dachten aan de afgedwongen vergetelheid, de dreigende passage, en hun verhoopte terugkeer.

Symbolische handeling 2

Dekken voor de onverwachte gast

We dekken tijdens elke tafel een plaats voor een onverwachte gast, waarmee de gastvrijheid opgeroepen wordt die gebruikelijk was onder de tot slaaf gemaakten. Het is goed om te onthouden dat deze gastvrijheid historische wortels heeft. Denk bijvoorbeeld aan de gedwongen verhuizing van de tot slaaf gemaakten en de latere migraties van velen uit de koloniën naar de Europese kolonisatoren, of van zuidelijke Amerikaanse staten naar het noorden. Steeds waren de migranten bij aankomst aangewezen op de gastvrijheid en hulp van anderen bij het opnieuw inrichten van hun levens. Migraties na de afschaffing van de slavernij houden rechtstreeks verband met deze geschiedenis, zoals helder wordt samengevat in de bekende slogan: "Zij zijn hier, omdat wij daar waren!" Geweld en onrecht dragen nog steeds bij aan migratie en mensen zoeken nog steeds elders toevlucht en een toekomst zodat wij, die een relatief rijk en veilig leven leiden in een omgeving waarin wij vaak ook zijn geworteld, ons steeds moeten afvragen hoe wij ons verhouden ten opzichte van onze onverwachte gasten.

Treurlied

**A boro gron, a boro gron,
watra lon na mi ai.
Fad'ang mi hatti
tap'a boro gron.**

Het sloeg een gat in de grond,
de tranen die ik heb geweend.
De tranen vielen eerst in mijn hart
en kwamen uiteindelijk op de grond terecht.

Symbolische handeling 3

Kwasi Bitá en Treurlied

Ter herinnering aan de bittere tijden in het verleden kauwen we op een stukje Kwasi Bitá of een andere bittere substantie die met het slavernijverleden verband houdt. Daarbij wordt door een zangkoor of alle deelnemers samen een *treurlied* (zie vorige pagina) gezongen ter nagedachtenis aan de voorouders die geleden hebben onder de vreedheden van de slavernij en voor allen die nu nog in slavernij leven. In een internationaal gezelschap kan ook een bekende '*negro spiritual*' worden gezongen zoals het onderstaande lied dat ook een rol speelde in de 'Underground railroad' waarlangs tot slaaf gemaakten in Amerika vluchtten. Het herinnert overigens aan de exodus van de Joodse tot slaaf gemaakten uit Egypte, die tijdens de eerder genoemde *Sedertafel* wordt herdacht.

Negro spiritual

**When Israel was in Egypt's land
Let my people go.
Oppress'd so hard they could not stand
Let my people go.**

Refrain:

**Go down, Moses,
Way down in Egypt's land.
Tell old Pharaoh:
'Let my people go!'**

Symbolische handeling 4

Wegwrijven van de pijn met kokosolie

Met het Kwasi Bitá stokje nog in de mond smeren wij met een beetje kokosolie als buren elkaars polsen in. Daarmee verplaatsen we ons in de pijn die onze voorouders ervoeren – of juist toegebracht hebben – toen zij werden gebrandmerkt en in handboeien geslagen. We wrijven zo de pijn uit het verleden weg en de naweeën ervan in het heden. In plaats hiervan kan de pijn en napijn ook weggewreven worden met een andere vloeistof, zoals rozenwater. In veel Afrikaanse en Surinaamse culturen ondergaan mensen bij sommige gelegenheden een 'Wasi', een rituele reiniging waarmee kwade geesten of negatieve gedachten of herinneringen worden weggespoeld. Tijdens dit kokosolie-ritueel wordt er gezongen, maar als er een koor is kan dat nog een treurlied zingen. Over het brandmerken van onze voorouders gaat bijvoorbeeld het volgende liedje *Faya Siton* dat volgens sommigen ook nog een andere betekenis heeft.

Faya siton, no bron mi so, no bon mi so.

Faya siton no bron mi so, no bon mi so.

Agen masra Jantjii e kir sma pikin.

**Agen masra Jantjii e kir sma pikin,
e kiri sma pikin.**

Vuursteen, brand me toch niet zo,

Vuursteen, brand me toch niet zo.

Alweer vermoordt meester Jantje een mensenkind,

Alweer vermoordt meester Jantje een mensenkind,
een mensenkind.

Symbolische handeling 5

Doorgeven van het Verhaal

Elke deelnemer geeft zijn of haar Ketj Kotj Tafel handleiding 'A Tori' aan zijn of haar buur. Deze handeling staat symbool voor het doorgeven van deze nieuwe traditie waarmee wij gezamenlijk de afschaffing van de slavernij herdenken en vieren en stilstaan bij de gevolgen ervan. Gezien de relatief recente datum van de afschaffing van de slavernij (iets meer dan 150 jaar geleden in veel landen), is het niet verwonderlijk dat hiervoor nieuwe tradities worden ontwikkeld. Daarnaast kunnen bestaande tradities worden aangepast om beter aan te sluiten bij de lokale contexten.

Het doorgeven van de handleiding verwijst naar de actieve en creatieve rol die wij individueel spelen bij dergelijke tradities.

Mogelijke nieuwe Symbolische handeling:

Zout water, tranen en de oceaan

Op de tafel staan kleine kommen met zout water. Zout was altijd waardevol en belangrijk, maar het zoute water symboliseert hier juist de tranen van de slavernij en het zeewater dat de tot slaaf gemaakten scheidde van hun land van herkomst.

Die gedwongen trans-Atlantische oversteek staat centraal in het hier afgebeelde VN Monument Ark van Terugkeer voor de herdenking van de Slachtoffers van de Slavernij en de Transatlantische Slavenhandel bij de Verenigde Naties. Het monument symboliseert de trans-Atlantische driehoekshandel en een slavenschip. Het monument roept op om deze tragedie te erkennen, te reflecteren op de erfenis ervan, en de slachtoffers niet te vergeten.

Aan deze Ketj Kotj Tafel doen de deelnemers dat nu door een beetje zout water te proeven, waarmee wij onszelf verplaatsen in de tot slaaf gemaakten en hun lot. Daarbij is het goed om te beseffen dat wij de vrijheid hebben om dit te proeven, of niet. Dan werpen wij enkele druppels zout water over onze schouders: over onze linkerschouder terwijl we nadenken over het verleden, waarbij we een wens doen voor onze voorouders, en over onze rechterschouder terwijl we een wens doen voor toekomstige generaties.

Symbolische handeling 6

Vragen en antwoorden

Een kind kan de vraag stellen waarom wij deze Ketí Kotí Tafel houden. Een volwassene (of misschien kan dit als een groep gedaan worden) antwoordt en bespreekt kort het verhaal van (de trans-atlantische) slavernij. Belangrijk is dat het kind ook uit dit verhaal moet leren waarom het belangrijk is om de pijn uit het verleden te onthouden en de vrijheid te vieren. Vanzelfsprekend is het, afhankelijk van de samenstelling van de groep, goed om ook stil te staan bij varianten van de verhalen over de slavernij en de strijd tegen de slavernij. Immers, zo goed als er verschillende ‘grote verhalen’ over slavernij te vertellen zijn, zo kunnen de vele ‘micro-verhalen’ met bijzondere persoonlijke geschiedenissen hierover ons verschillende inzichten bieden die ook relevant zijn voor ons, hier en nu.

De geschiedenis van de slavernij

De transatlantische slavenhandel duurde ongeveer 400 jaar, waarbij volgens de UNESCO meer dan 15 miljoen tot slaaf gemaakten werden gedeporteerd. Verenigingen van kooplieden, regeringen of individuen uit verschillende Europese machtige en rijke landen, met name uit Portugal, Spanje, Groot-Brittannië, Frankrijk en Nederland, ontwikkelden en exploiteerden de zogeheten ‘driehoeksreizen’. Zij stuurden schepen gevuld met goederen, zoals wapens, naar Afrika, waar deze werden gebruikt om tot slaaf gemaakte Afrikanen te kopen.

De tot slaaf gemaakte slachtoffers werden vervolgens op onmenselijke wijze behandeld en als ‘vracht’ in schepen vervoerd naar Amerika, waarbij velen tijdens de reis over de Atlantische Oceaan zouden sterven. De meeste tot slaaf gemaakten werden na aankomst verkocht aan - meestal Europese - plantage-eigenaren of

anderen in Zuid-Amerikaanse of Caraïbische landen. Een klein deel van de tot slaaf gemaakten zou op de plantages in Noord-Amerika terechtkomen. Tabak, suiker, koffie, katoen en andere plantage-producten zouden uiteindelijk naar Europa worden verscheept, waarmee de driehoeksreis afgerond werd. Nederlanders waren relatief belangrijk in de trans-Atlantische slavenhandel in verschillende rollen, zoals verscheepers, handelaren en plantage-eigenaren. (Meer hierover is te lezen in het baanbrekende en kritische boek ‘Wij slaven van Suriname’ dat de Surinaamse schrijver en WO II verzetsstrijder Anton de Kom publiceerde in 1934.)

Inherent aan het systeem van slavernij is dat elke vorm van respect voor de tot slaaf gemaakte individuen ontbreekt. Zij waren slechts eigendom van hun meester en deze had hen als een dier of een voorwerp gebrandmerkt. Eerbied voor familiebanden tussen de tot slaaf gemaakten bestond er evenmin tijdens de periode van slavernij. Families werden verscheurd en kinderen werden apart van hun ouders verkocht.

Veel tot slaaf gemaakten in Suriname en elders hebben zich actief verzet tegen het systeem van slavernij. Velen rebelleerden en vluchtten in de oerwouden van Suriname, waar ze gemeenschappen stichtten die in vrijheid konden leven. We zouden trots kunnen zijn op deze moedige Marrons en op alle anderen die dit systeem van slavernij verwierpen en bestreden. Evenzo verdienen alle nazaaten van deze tot slaaf gemaakten respect voor de mate waarin zij hun Afrikaanse cultuur hebben behouden en verder ontwikkeld en waaraan zij deels hun weerbaarheid en trots konden ontleen.

Pas geleidelijk is de transatlantische slavenhandel en slavernij afgeschaft door de landen die daarbij betrokken waren in de 18^e en 19^e eeuw, terwijl sommige landen dat pas in de 20^e eeuw hebben gedaan. Tijdens deze Ketí Kotí Tafel herdenken we de

periode van 300 jaar waarin onze voorouders leden onder het systeem van slavernij in de Nederlandse koloniën. Hoewel Nederland de slavenhandel reeds afschafte in 1814 heeft het de slavernij zelf pas relatief laat beëindigd, in 1863 – gevolgd door een periode van 10 jaar waarin de tot slaaf gemaakten gedwongen werden om hun werk voort te zetten ‘onder staatstoezicht’. Tijdens de Ketí Kotí Tafel herinneren wij ons de zware reis van Afrika naar de Amerika’s en de vele ontberingen die onze voorouders moesten doorstaan. We herdenken de vernederende situaties waaraan onze voorouders onderworpen werden.

Daarbij moeten we niet vergeten dat vele anderen in die tijd baat hadden bij de producten van de plantages waar de tot slaaf gemaakten werkten en daarvan gebruik maakten, zoals de plantage-eigenaren en handelaren in specerijen, tabak, katoen, koffie en cacao, maar ook hun klanten in Nederland en elders. In welke mate wisten zij van deze mensonterende slavernij of hadden zij de verantwoordelijkheid om zichzelf hierover te informeren? Voltaire’s romanpersonage Candide uit 1759 hoort bijvoorbeeld al van een ernstig verminkte tot slaaf gemaakte in Suriname: “Tegen die prijs eet u suiker in Europa!” Met andere woorden: wat is de verantwoordelijkheid van al diegenen die - direct en indirect - betrokken waren bij de slavernij? En hoe is dit vandaag van toepassing, voor ons rond deze Ketí Kotí Tafel: wat weten wij en moeten wij doen tegen de slavernij die nog steeds bestaat?

Tot slaaf gemaakten vechten voor hun vrijheid en rechten.

Er zijn verschillende kleine en grote slavenopstanden geweest in het Caraïbische gebied. Vrouwen en mannen protesteerden op verschillende manieren tegen het onrecht en de verschrikkingen van hun positie.

Haïti

Onder invloed van de Franse Revolutie in 1789, waarbij Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap hoog in het vaandel stonden, kwamen in 1791 tot slaaf gemaakten op de Franse kolonie Haïti in opstand onder leiding van *Toussaint L'Ouverture*. Deze belangrijke slavenopstand duurde tot 1804 maar leidde uiteindelijk tot afschaffing van de slavernij en verzelfstandiging van Haïti. De Franse overheid dwong echter grote compensatiebetalingen af tot 1947, hetgeen grotendeels verklaart waarom Haïti nog steeds een arm land is.

Curaçao

Dit voorbeeld van Haïti en de politieke omwentelingen in Europa (zoals de uitroeping van de Bataafse Republiek en de Franse Revolutie) brachten op Curaçao een voormalige slaaf, *Tula*, ertoe om een opstand te veroorzaken. Tweeduizend tot slaaf gemaakten sloten zich aan bij deze opstand, die zo de grootste in de Nederlandse Antillen zou vormen. Hoewel de opstand hardhandig werd neergeslagen en de leiders brutaal werden geëxecuteerd, werden slaven-eigenaren wel gedwongen om hun regime enigszins aan te passen. Op 17 Augustus wordt deze Tula-opstand herdacht op de voormalige Nederlandse Antillen en in Nederland. Er is een aangepaste versie van deze Ketí Kotí Tafel handleiding gemaakt om te dienen tijdens dergelijke Tula herdenkingsceremonies.

Symbolische handeling 7

Vrijuit spreken en luisteren naar elkaar

Tijdens de slaventijd werden onze voorouders op vele manieren onderdrukt. Er waren meesters en *basja* – bazen - die moesten worden gehoorzaamd. De mening van onze voorouders telde niet. Nu zijn wij allemaal vrij en mogen we opkomen voor onze eigen mening. We spreken openhartig omdat we in vrijheid leven - een vrijheid die we koesteren. Samen met de herdenking van ons gedeelde slavernijverleden en de afschaffing van de slavernij vierten wij de vrijheid van meningsuiting voor iedereen. Vanwege deze vrijheid van meningsuiting worden we soms geconfronteerd met ervaringen en ideeën die we niet delen of horen we over een pijnlijke geschiedenis. Met die vrijheid komt ook de verplichting om elkaar te respecteren en met elkaar een dialoog aan te gaan, waarin spreken en luisteren even belangrijk zijn.

Wetende hoe gevoelig de slavernijgeschiedenis en haar gevolgen ligt, laten we tijdens de gezamenlijke maaltijd vrijuit met elkaar spreken over de impact van die gedeelde geschiedenis op ons persoonlijke leven en in onze relaties met anderen. Daarbij kan het ook gaan over de rol die stereotypen en discriminatie spelen in onze interacties met elkaar. Sommige mensen ontkennen echter dat zulke vooroordelen een rol spelen en staan zich erop voor dat ze 'kleurenblind' zijn, waarmee zij ook menen dat zij niet beïnvloed worden door ons gedeelde 'culturele archief' waarvan eerder sprake was. Hoe goed bedoeld dit als streven ook moge zijn, zo'n positie ontkent ook de vele onderzoeken die uitwijzen dat dergelijke stereotypen en discriminatie vandaag de dag nog veelvuldig een rol spelen en helpt daarom niet om deze bij onszelf en anderen te bestrijden. Er zijn nog vele andere posities of houdingen mogelijk ten aanzien van de gevolgen van de slavernijgeschiedenis. Het kan nuttig zijn om een aantal vaak voorkomende posities voor ogen te hebben, zoals de nu volgende:

- 1 ***We moeten ophouden steeds maar oude koeien uit de sloot te halen. We zijn immers zelf verantwoordelijk voor onze acties en voor onze maatschappelijke posities.*** Mensen die steeds maar over het verleden beginnen willen eigenlijk die verantwoordelijkheid afschuiven op zaken die andere mensen vroeger gedaan hebben.
- 2 ***Volgens mij zijn de effecten van de slavernij vandaag nog steeds merkbaar. Als afstamming van tot slaaf gemaakten heb ik nog steeds te maken met een restant van de achterstand waarmee mijn ouders opgescheept werden terwijl anderen juist van een geërfde voorsprong kunnen profiteren.***
- 3 ***Als een witte Nederlander – of met een andere koloniale achtergrond – geniet ik misschien nog steeds van de voorsprong die mijn voorouders mij bezorgen of profiteer ik van welvaart die zij konden verzamelen tijdens onze koloniale geschiedenis. Maar voor dat profijt ben ik niet zelf verantwoordelijk geweest en ik zou dan ook niet weten wat ik met die geschiedenis aanmoet.***
- 4 ***Voor mij is iedereen gelijk en heeft elk mens wel te kampen met tegenslagen die het leven ons bezorgt.*** Door zo de aandacht te vestigen op de verschillen tussen zwart en wit en hun geschiedenis maken sommigen zich juist zelf schuldig aan racisme.
- 5 ***Ons land was slechts een kleine speler in de slavernijgeschiedenis en het speelde zich ook ver weg af, zodat weinigen echt wisten wat er zich in de kolonies afspeelde. Het is dan ook niet terecht om ons collectief schuldig te verklaren en mijn familie was er in elk geval niet bij betrokken.***
- 6 ***Racisme en discriminatie raken mij niet. Ik sta daar boven.***

Vrijheidslied
Amazing Grace

- 1 **Amazing grace! How sweet the sound
That saved a wretch like me!
I once was lost, but now am found;
Was blind, but now I see.**
- 2 **'Twas grace that taught my heart to fear,
And grace my fears relieved;
How precious did that grace appear
The hour I first believed.**
- 3 **Through many dangers, toils and snares,
I have already come;
Tis grace hath brought me safe thus far,
And grace will lead me home.**
- 4 **The Lord has promised good to me,
His Word my hope secures;
He will my Shield and Portion be,
As long as life endures.**
- 5 **Yea, when this flesh and heart shall fail,
And mortal life shall cease,
I shall possess, within the veil,
A life of joy and peace.**
- 6 **The earth shall soon dissolve like snow,
The sun forbear to shine;
But God, who called me here below,
Will be forever mine.**
- 7 **When we've been there ten thousand years,
Bright shining as the sun,
We've no less days to sing God's praise
Than when we'd first begun.**

John Newton, 1779

Symbolische handeling 8
Suikerriet en vrijheidsliederen

Suikerriet was een belangrijk product van de slavenarbeid op de plantages in Suriname, op de Caraïbische eilanden, in Brazilië en elders. Hier en nu symboliseert het suikerriet echter ook de zoete vrijheid die wij genieten. Terwijl we op stukjes suikerriet kauwen en zo onze bevrijding vieren, delen we met elkaar hoe wij van onze vrijheid gebruik maken en welke keuzes we daarvoor maken. Ook past daarbij om stil te staan bij de slavernij waaraan nog steeds miljoenen mensen onderworpen zijn. We kunnen onze tafelgenoot vragen of zij/hij misschien eens een belangrijke beslissing genomen heeft waarmee haar/zijn vrijheid concreet en tastbaar werd. Maakt een ieder echte plannen waarbij ook rekening gehouden wordt met mensen veraf en in de toekomst, of wacht iemand misschien juist gelaten af wat de tijd hem/haar zal brengen? Hoe kunnen wij elkaar helpen om bij te dragen aan elkaars toekomst en de vrijheid die daarbij hoort, of aan de vrijheid en toekomst van mensen die het minder goed getroffen hebben?

Bij dit alles past ook een loflied op onze vrijheid dat gezongen kan worden door een solist, koor of de deelnemers aan de Ketu Koti Tafel. Een bekend Amerikaans vrijheidslied dat nog stamt uit de slavernijperiode is *'Amazing Grace'*. Ook de Surinaamse cultuur kent diverse vrijheidsliederen waarvan we hieronder een aantal opnemen.

Verzet, verbroken ketens, viering van de vrijheid

Opo! Strei!

Broko den keti, un allamala!

Opo! Strei!

Broko den keti, now!

Sta op! Strijd!

Verbreek de ketenen, wij / jullie allemaal!

Sta op! Strijd!

Verbreek de ketenen, nu!

Ten kon drai,

Den keti koti, brada, sisa.

Ten kon drai,

Den keti koti, fu tru!

Tijden zijn veranderd,

De ketenen zijn verbroken, broeder, zuster.

Tijden zijn veranderd,

De ketenen zijn verbroken, echt waar!

Komki kon,

Nyan un no n'nyan a krabasi moro.

Komki kon,

Nyan un no n'nyan a krabasi moro!

Er zijn nu kommen,

Wij eten het eten niet meer uit kalebassen.

De Kalebas

Tijdens de slavernij hadden tot slaaf gemaakten geen beschikking over servies, maar moest men zich behelpen met een kalebas om uit te eten, te drinken en zich mee te wassen. De kalebas werd daardoor een symbool van armoede en onderdrukking. Vaak bewerkte men de kalebas wel met decoraties die ook verwezen naar de Afrikaanse wortels van de tot slaaf gemaakten. Dat is ook te zien bij deze bewerkte schaal van kalebas, die gevonden is bij een grote kankantri- of kapok-boom - op de plantage 'Clifford Kocqshoven' in Suriname, waar zij vermoedelijk in 1824 als offergave door de tot slaaf gemaakten is neergelegd. In verhalen over de spin Anansi komt de kapokboom vaak voor. De versiering van deze schaal bestaat uit cirkels en een vogel. Na afschaffing van de slavernij is de kalebas juist een symbool van vrijheid geworden en van bewustzijn van deze geschiedenis.

De helende kracht van het zingen tijdens de slavernij en de burgerrechtenbeweging

Tot slaaf gemaakt mochten hun taal en cultuur nauwelijks gebruiken of verspreiden. Vaak mochten ze echter wel zingen, bijvoorbeeld tijdens de slavenarbeid. Veel liederen uit de tijd van de slavernij bevatten teksten over verdriet en pijn, beschuldigingen tegen het onrecht en geweld, verwijzingen naar een betere of zelfs hemelse tijd, vergelijkingen met bijbelse of historische martelaren, enzovoort. Deze liederen en 'negro spirituals' hadden een sterke invloed op de blues en gospelmuziek en zijn zo doorgedrongen in de populaire cultuur. Dergelijke liederen werden ook gezongen door de verschillende groepen die betrokken waren bij de Afro-Amerikaanse burgerrechtenbeweging, onder meer omdat (dominee) Martin Luther King de helende en inspirerende kracht van het samen zingen inzag.

Voorbeelden hiervan zijn: *Strange Fruit* (Billie Holiday); *Oh Freedom, Precious Lord Take My Hand* (wat een van King's favoriete liedjes was), *The Times They Are A-changing* (Bob Dylan) en *We Shall Overcome*.

Symbolische handeling 9

21 Vrijheidsknallen en lofliederen

Aan het einde van de reeks symbolische handelingen gekomen, denken we ook aan het vervolg en de toekomst. Vandaar dat de aanwezige kinderen, onze toekomstige generaties, hier (weer) een belangrijke rol kunnen spelen. We kunnen 21 balonnen, met de kleuren van de Nederlandse en Surinaamse vlag, lekprikken of we kunnen 21 trekbommetjes gebruiken om met dat lawaai de pijn en spoken uit het verleden te verjagen. De knallen brengen ook de 21 kanonschoten in herinnering die klonken toen op 1 juli 1863 de slavernij werd afgeschaft in Suriname. Sindsdien wordt Ketikoti ('de ketens zijn verbroken') gevierd op die datum. Daarbij moet niet vergeten worden dat de Nederlandse slavernijgeschiedenis met deze schoten nog niet voorbij was. Integendeel, zoals de geschiedenis op de volgende pagina laat zien...

Eenentwintig Kanonschoten

Op 1 juli 1863, dertig jaar na het voorbeeld van de Britten, klonken eenentwintig kanonschoten in Paramaribo toen de slavernij officieel werd afgeschaft. De Nederlandse regering betaalde daarbij een schadevergoeding van 300 gulden – niet aan de tot slaaf gemaakten die zojuist hun vrijheid verkregen hadden na levenslange dwangarbeid maar aan hun voormalige eigenaars ter compensatie voor hun verloren eigendom! Aangemoedigd hierdoor maakten slavenhouders vlak voor de afschaffing extra jacht op hen die de slavernij ontvlucht waren om zoveel mogelijk compensatiegeld op te strijken. Zelfs na de afschaffing was het leed voor de voormalige tot slaaf gemaakten nog niet geleden. Niet alleen kregen zij in 1863 géén enkele schadevergoeding, zij werden zelfs gedwongen om nog 10 jaar onder Staatstoezicht te blijven werken tegen een schamel loon voor hun voormalige eigenaar. Vandaar dat betoogd kan worden dat de slavernij niet in 1863 maar pas in 1873 werkelijk werd afgeschaft...

1873

AFSLUITING

Op bepaalde momenten tijdens de Ketí Kotí Tafel kan de dialogogleider en/of de gastvrouw/heer misschien enkele individuele deelnemers uitnodigen om met het gehele gezelschap enkele inzichten of vragen te delen waarover zij gesproken hebben. Het kan heel verhelderend zijn om te horen hoe verschillend anderen deze bijeenkomst hebben ervaren, ook al waren de rituelen, maaltijd en dialogovragen voor iedereen hetzelfde.

Inderdaad, dit kan een van de belangrijkste lessen zijn uit de dialoog aan de Ketí Kotí Tafel: hoewel we allemaal deelhebben aan ons gezamenlijke slavernijverleden, toch kan iedereen daarmee andere ervaringen hebben, bijvoorbeeld vanwege onze verschillen in achtergrond en omgeving. Vanzelfsprekend leidt dit ook tot verschillende visies en inzichten. Het is noodzakelijk en nuttig voor ons allemaal om dit te herkennen en naar elkaar te luisteren, als we echt willen leren van de misstanden uit het verleden en de nasleep daarvan. Ten slotte is het waardevol om met elkaar een aantal gedachten te delen over hoe we verder willen gaan met het herdenken van de geschiedenis van de slavernij en hoe wij samen de vrijheid blijven viëren en samen verder vormgeven!

COLOFON

concept **Mercedes Zandwijken**
tekst **Mercedes Zandwijken & Machiel Keestra**

contact **info@ketikotitafel.nl**
website **ketikotitafel.nl**

deze handleiding is hier gratis te downloaden

Illustraties

- blz. 3 Nationaal Monument Slavernijverleden in het Oosterpark, Amsterdam.
Kunstenaar: Erwin de Vries, 2002; foto: Piet Hermans
- blz. 6 Keti Koti Tafel in de Muiderkerk, Adam; foto: Aphales Simonse
- blz. 8 Keti Koti Tafel met Mercedes Zandwijken in de Muiderkerk, Adam;
foto: Peter Boer
- blz. 16 Tula Slavenopstand Monument, Willemstad, Curaçao; foto: Arjan Braaksma
- blz. 24 Keti Koti Tafel in het Hermitage Museum, Adam; foto: Rien Sieben
- blz. 26 Koperwerk collectie Keti Koti Tafel; foto: Arjan Braaksma
- blz. 32 foto: Peter Boer
- blz. 34 Ark of Return monument door Rodney Leon, New York;
foto: Terev foundation.
- blz. 47 Kanon in Fort Zeelandia, Paramaribo, Suriname;
foto: Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed
- blz. 48 Button '1873': Vereniging 'Opo Kondre' en stichting 'Eer en Herstel'
- blz. 45 Surinaamse kalebasschaal uit 1823-24. Foto: Tropenmuseum, Object H-2552.

© Copyright Mercedes Zandwijken en Machiel Keestra.

Voor het gebruik van de gehele publicatie of delen ervan dient vooraf toestemming te worden verkregen bij de auteurs.

Herziene editie, December 2019

(Eerdere edities: 2011, 2013, 2016, 2018; Engels: 2016, 2018)

MEER INFORMATIE

contact

info@ketikotitafel.nl

volg ons op facebook

ketikotidialoogtafel

website

ketikotitafel.nl

